

O‘ZBEKISTONNING MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI BILAN MUNOSABATLARI TARIXI

Abduraimova Charos Nodir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Tarix yo‘nalishi, 4-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20022374>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonning 1991-yildan 2025-yilgacha bo‘lgan muddatda Qozog‘iston, Tojikiston, Qirg‘iziston va Turkmaniston bilan siyosiy, iqtisodiy, madaniy aloqalarining bosqichma-bosqich rivojlanishi, shuningdek, Markaziy Osiyo Hamkorlik Tashkiloti, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) va Shanxay Hamkorlik Tashkiloti (SHHT) kabi mintaqaviy tuzilmalar doirasidagi integratsiya jarayonlariga alohida e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: *mintaqaviy hamkorlik, integratsiya, tashqi siyosat, diplomatik aloqalar.*

O‘zbekiston tashqi siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri Markaziy Osiyodagi yosh mustaqil davlatlar-Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston, Turkmaniston bilan hamkorlik va do‘stlik aloqalarini mustahkamlashga qaratildi. Bu, beshta davlatlar tarixi, madaniyati, tili va dilining birligidan, tomirlarining tutashib ketganligidan kelib chiquvchi jiddiy siyosat iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot yo‘li edi. Shuni alohida aytish kerakki, O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I. Karimov keyingi besh yillar mobaynida bu mintaqadagi davlatlar, xalqlar o‘rtasida teng huquqli va o‘zaro manfaatli hamkorlik o‘rnatib uni mustahkamlash va rivojlantirish tadbirlarini qadam-baqadam amalga oshirib keldi. 1991-yilda Markaziy Osiyo davlatlari birin-ketin o‘z mustaqilligiga erishishni boshladi. Ammo barcha davlatlar bir qancha iqtisodiy muammolarga duch keldi, 1990-yilning ikkinchi yarimiga kelibgina iqtisodiyot yaxshilanishni boshladi. Buning natijasida esa aholining turmush tarzi sezilarli darajada ijobiy tarafga o‘zgardi. Mustaqillik yillarida 5 ta Markaziy Osiyo davlatlari aholisining soni 50 milliondan oshiq bo‘lgan edi, 2024 yilga kelib bu ko‘rsatgichlar 80 milliongacham ko‘tarildi. Eng baland ko‘rsatgichlar Tojikiston (98%) hamda O‘zbekiston (84%)da aniqlangan edi. Bunga qaramay Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Turkmaniston davlatlari ko‘rsatgichlari ham bardavom o‘sib bordi.

1990-yildan beri O‘zbekiston Markaziy Osiyo davlatlari bilan mintaqaviy integratsiya ustida ishlab kelmoqda. Ammo bir qancha ichki va tashqi omillar sababli bu jarayon to‘liq amalga oshmadi. Markaziy Osiyo Iqtisodiy Hamjamiyati 1994-yilda O‘zbekiston, Qozog‘iston va Qirg‘iziston o‘rtasida tuzildi, 1998-yilga kelib Tojikiston Respublikasi ham unga qo‘shildi. 2002-yilga kelib Markaziy Osiyo Hamjamiyati nomi Markaziy Osiyo Hamkorlik Tashkilotiga o‘zgardi. Lekin, 2004-yilda bu tashkilotga Rossiya qo‘shildi va buning natijasida tashkilot ichidagi kuchlar muvozanati o‘zgardi. Bir vaqtning o‘zida Markaziy Osiyo davlatlari, Moskva boshchiligidagi Yevrosiyo iqtisodiy hamjamiyatiga a‘zo edilar. 2005-yilga kelib, ikki tashkilotning o‘zaro maqsadlari o‘xshashligi tufayli Markaziy Osiyoda mustaqil mintaqaviy integratsiya jarayonlari to‘xtab qoldi. Shu bilan boshqa mintaqaviy integratsiya tashkiloti qayta tuzilmadi. Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi (MDH) - bu davlatlararo tashkilot hisoblanib, u 1991-yil 8-dekabrda Rossiya, Belarus va Ukraina tomonidan Minskda tuzilgan tashkilotdir. Uch davlat ham iqtisodiy, siyosiy gumanitar, madaniy va boshqa yo‘nalishlarda hamkorlikni rivojlantirish niyatini bildirdi. So‘ng 1991-yilning 21-dekabriga kelib O‘zbekiston, Qozog‘iston, Ozarbayjon, Qirg‘iziston, Armaniston, Tojikiston, Turkmaniston va Moldova ushbu bitimga

qo‘shildi¹. Ular Belarus, Rossiya va Ukraina bilan birgalikda Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligining maqsad va tamoyillari haqida Deklaratsiyani 1997-yilgacha Qozog‘istonning poytaxti bo‘lgan Olmaota shahrida imzoladilar.

2014-yildagi Rossiya bilan siyosiy va harbiy ziddiyatlarga uchragan Ukraina hukumati, 2018-yil 19-mayda MDHdan rasman chiqish to‘g‘risida qaror qabul qildi.

Turkmaniston esa 2005-yilgacha MDH tarkibida bo‘ldi, so‘ng cheklangan darajadagi savdo va energetika hamkorligidan foydalanadigan bo‘ldi. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti-bu mintaqaviy xavfsizlik va iqtisodiy hamkorlik tashkiloti hisoblanadi. SHHT ning asosiy maqsadi mintaqada xavfsizlikni mustahkamlash, terrorizm, ekstremizm va separatizmga qarshi kurashish, shuningdek, iqtisodiy, gumanitar va madaniy aloqalarni hamkorliklarni yanada rivojlantirish va mustahkamlash bo‘lgan. 1996-yili 5 ta davlat-Qozog‘iston, Rossiya, Tojikiston, Xitoy va Qirg‘iziston rahmarlari o‘rtasida “Shanxay beshligi” uchrashuvi bo‘lib o‘tgan. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti 2000-yilgi Tojikistonning Dushanbe shahrida bo‘lib o‘tgan sammitida O‘zbekiston Respublikasi birinchi marta kuzatuvchi sifatida qatnashgan. Siyosiy foydalarga keladigan bo‘lsak, SHHT kichkina davlatlarga ham Rossiya va Xitoy kabi yirik davlatlar bilan teng darajada muloqot qilish imkonini beradi va davlatlar o‘rtasidagi ishonchni hamda diplomatik aloqalarni barqarorlashtiradi. Madaniy va gumanitar hamkorliklar orqali festival va forumlarga qatnashib xalqlar o‘zaro munosabatlarini va do‘stlik rishtalarini rivojlantirmoqdalar. SHHT orqali Markaziy Osiyo davlatlari va boshqa a‘zo bo‘lgan davlatlar turizm va ta‘lim sohasida hamkorlikni kuchaytirishgan. SHHT orqali Markaziy Osiyo davlatlari xalqaro miqyosda ovozga ega bo‘ldi, bu ularni geosiyosiy ahamiyatini oshirdi va global siyosatda ham o‘zining mustaqil o‘rnini egallashga yordam berdi.

2016-yili Shavkat Miromonovich Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi Prezidentlik lavozimiga saylandi, shundan so‘ng O‘zbekiston tashqi siyosatida katta o‘zgarishlar yuz berdi. Shavkat Mirziyoyev “Ochiq va pragmatik” tashqi siyosat olib bordi². Bunday siyosatning asosiy maqsadi mintaqamamlakatlari bilan ishonchni mustahkamlash, yaqin qo‘shnilar bilan o‘zaro hamkorliklarni yanada chuqurlashtirish hamda madaniy, insoniy va iqtisodiy aloqalarni tiklash edi. Bu davr boshlangandan keyin, O‘zbekiston nafaqat o‘z milliy manfaatlarini ilgari sura boshladi, balki mintaqaviy yondashuvni ham qo‘llab-quvvatlay boshladi. Respublika alohida urg‘u bergan yondashuv shuki Markaziy Osiyo davlatlari duch kelayotgan muammolarga birgalikda o‘rinli yechim topish edi. Markaziy Osiyo endilikda raqobat maydoni emas, balki imkoniyatlar makoniga aylandi. Bu makonda muloqot, ishonch va birgalikdagi sa‘y-harakatlar orqali barqarorlik hamda o‘zaro taraqqiyotga erishish mumkin.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 2017-yil sentabr oyida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida bu fikrni quyidagicha ifodalagan edi: “Bugun Markaziy Osiyo O‘zbekiston tashqi siyosatining eng ustuvor yo‘nalishidir-bu bizning ongli tanlovimizdir.” Shuningdek, u: “O‘zbekiston muloqotga, konstruktiv hamkorlikka va yaxshi

¹ O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi. (2023). Markaziy Osiyo bilan hamkorlik hisoboti.

² Khidirov, A. (2025) New Uzbekistan – An Important Initiator of an Open and Pragmatic Foreign Policy in the Global Community. Uza, 30 August 2025. Available at: https://uza.uz/en/posts/new-uzbekistan-an-important-initiator-of-an-open-and-pragmaticforeign-policy-in-the-global-community_755123

qo‘shnichilik munosabatlarini mustahkamlashga qat‘iy sodiqdir. Biz Markaziy Osiyo davlatlari bilan barcha masalalarda-istisnosiz-o‘zaro oqilona kelishuvlarga tayyormiz” degan³.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorlikda katta yutuqlarga erishmoqda. Siyosiy sohada maslahat uchrashuvlari va strategik shartnomalar mintaqaviy barqarorlikni mustahkamladi. Iqtisodiy sohada savdo aylanmasining o‘shishi, transport va energetika loyihalari integratsiyani kuchaytirmoqda. Madaniy sohada festivallar va ta‘lim dasturlari mintaqaviy aloqalarni rivojlantirishga o‘z hissasini qo‘shmoqda. Biroq, suv resurslari, chegara masalalari va iqtisodiy raqobat kabi muammolar hal qilinishi kelgusidagi munosabatlarni yanada yuqori darajaga olib chiqishga sabab bo‘ladi. Ushbu muammolarni hal etishi mumkin bo‘lgan quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

-Mintaqaviy savdo kelishuvlarini kengaytirish va savdo to‘siqlarini kamaytirish orqali iqtisodiy integratsiyani jadallashtirish.

-Transport koridorlari (Xitoy-Qirg‘iziston-O‘zbekiston temir yo‘li) va energetika loyihalariga xususiy sektor sarmoyalarini jalb qilish.

-Madaniy almashinuv dasturlarini, xususan, yoshlarva talabalar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish uchun davlat grantlarini ko‘paytirish.

-Suv resurslarini boshqarish bo‘yicha Tojikiston va Qirg‘iziston bilan uzoq muddatli kelishuvlarni mustahkamlash.

-Mintaqaviy xavfsizlikni ta‘minlash uchun BMT vaboshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev, Sh.M. (2017). BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasidagi nutq. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti matbuot xizmati.
2. O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi. (2023). Markaziy Osiyo bilan hamkorlik hisoboti.
3. O‘zbekiston-2030 strategiyasi. (2023). Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi.
4. Markaziy Osiyo rahbarlari maslahat uchrashuvlari. (2023). Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi.
5. Rakhimov, M. (2020). Central Asian regional integration: Challenges and opportunities. *Journal of Central Asian Studies*, 15(3), 45–60.
6. Kassenova, N. (2021). Water resources management in Central Asia. *Central Asian Survey*, 40(2), 123–140.
7. Jahon banki. (2023). Central Asia trade report.

³ Mirziyoyev, Sh. (2017) Statement by H.E. Mr. Shavkat Mirziyoyev, President of the Republic of Uzbekistan, at the General Debate of the 72nd Session of the UN General Assembly. United Nations, New York, 19 September.